

מוסר-העבודה בישראל.

[שיחה לפרשת ויצא – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 1.
הבהרה. השיחה שלפניך נערכה מחדש ע"י אחד מתלמידי, ובהסכמת הרב – אך טרם עברה הגהה ע"י]

הרמב"ם מסיים הלכות-שְׁכִירוֹת במלים אלו :

"כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה"ב ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן, ומוציא כל היום במרמה. אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הקפידו (חז"ל) על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה (הפועל בשעת מלאכתו). וכן חייב לעבוד בכל כוחו, שהרי **"יעקב הצדיק"** אמר **"כי בכל כוחי עבדתי את אביכן"** ("מדרש תנאים", כד, טו). לפיכך נטל שכר זאת אף בעוה"ז שנאמר **"ויפרוץ האיש מאד מאד"** ("מדרש הגדול", ל, מג). עכ"ל.

ויש לנו לברר הענין –

א. הביטוי המיוחד **"יעקב הצדיק"** מעורר תשומת לב.

שמענו על **"יוסף הצדיק"**, וכך שמו מפורסם בישראל בגלל נסיון אשת-פוטיפר.

שמענו על **"בנימין הצדיק"** (בבא בתרא יא. עיי"ש המעשה). – אבל היכן ראה הרמב"ם ביטוי זה בחז"ל על יעקב? ואין לומר שהרמב"ם הכביר מלים ותוארים כי דרך החכמים לקצר בדיבוריהם.

ב. עוד צריך עיון, כיצד קובע בעל ה"מדרש הגדול" הנ"ל, ששכר הנהגה זו הוא העושר. הרי **"שכר מצוה בהאי עלמא ליכא"**? (קידושין לט.).

ג. עוד כדאי לברר, הרי בזמננו לכאורה נתבטלו ההלכות הללו. הפועל מברך כל ברכת המזון, וכן הרי **"מנהג מדינה"** בעידננו שלא צריכים לעבוד **"בכל כוחו"** (כלשון הרמב"ם הנ"ל). כנראה יש בזמננו ויתור הדדי והסכמה כללית בין המעביד והעובד. לאידך גיסא, הרי אנו רואים בכל זאת עונש מן שמים במצבנו הכלכלי בארץ היום, כאשר **"המְשַׁתָּכֵר משתכר אל צרור נקוב"** (חגי א, ו), כלומר אין סימן ברכה במה שמרוויחים. תמיד ההוצאות גדולות יותר מן ההכנסות. חייבים אנו לעיין בדבר, כי **"הרואה יסורין באים עליו יפשפש במעשיו"** וה' ודאי דן את האדם מדה במדה (כמו שראינו ברב הונא כש-400 חביות-יין התקלקלו לו, ברכות ה.).

תתן אמת ליעקב - אופיו של יעקב אבינו

1. הרמב"ם ציין טיב מלאכתו של יעקב כרועה צאן – **"חייב לעבוד בכל כוחו שהרי יעקב הצדיק אומר 'כי בכל כוחי עבדתי את אביכן'** (סוף הלי שכירות).

יעקב אמר ללבן: **"טרפה לא הבאתי אליך, אנכי אחטנה"** (כלומר, אם נטרף כבש ע"י זאב, יעקב האשים את עצמו ברשלנות בשמירתו, ושילם ללבן את הנזק מכיסו) ... הייתי ביום - אכלני חורב, וקרח - בלילה, ותדד שנת מעיני" (לא, לט-מ).

2. אבל ראינו עוד לפני זה, שיעקב מצטדק לפני לבן, **"כי מששפת את כל פְּלִי, מה מצאת מכל פְּלִי ביתך, שים כה"** (פסוק ל"ז) - וחז"ל אמרו, **"בנוהג שבעולם, חתן שהוא דר אצל חמיו אפשר לו שלא ליהנות אפילו כלי אחד אפילו סכין אחד? ברם הכא, מששת את כל כלי, אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת!"** (בראשית רבה סימן ע"ד). וזהו מפליא.

3. שוב ראינו שחז"ל העירו על יושר התנהגותו של יעקב בעבודתו. **"מלא שבוע זאת... בנוהג שבעולם, פועל עושה מלאכה עם בעל הבית, ב' וג' שעות באמונה (=ביושר), ובסוף הוא מתעצל במלאכתו. ברם הכא, מה הראשונות שלימות, אף האחרונות שלימות"** (ב"ר ע"י)

4. כבר בתחילת סיפור בואו של יעקב לארם, הוא מצא שלושה עדרי צאן רובצים ליד הבאר, ומתפתחת שיחה מוזרה בין יעקב לרועים:

- **ויאמר יעקב: אָחִי, מאין אתם?**
ויאמרו: מחרן אנחנו.
- **ויאמר: הידעתם את לבן בן נחור?**
ויאמרו: ידענו.
- **ויאמר להם: השלום לו?**
ויאמרו: שלום, והנה רחל בתו באה עם הצאן.
- **ויאמר: הן עוד היום גדול, לא עת האסף המקנה. השקו הצאן ולכו רעו!**
ויאמרו: לא נוכל עד אשר ייאספו כל העדרים, וגללו את האבן מעל פי הבאר, והשקינו הצאן" (כט, ד-ה)

ישנן כאן כמה פליאות:

- ראשית**, מדוע מאריכה התורה בסיפור של מה בכך?
- שנית**, יעקב הוא המאריך בדיבור והם העונים לו בקצרה, חוץ מבסוף כאשר הם מעבירים את הנושא לענין אחר, כלל לא ממה שהתעניין, "והנה רחל בתו". וכבר חז"ל ראו בדבריהם עקיפה שנונה: "ואם פיטפוטים אתה רוצה, הנה רחל בתו באה עם הצאן. מכאן שהדיבור (המרובה) מצוי בנשים" (תרגום מן הארמית, ב"ר ע', קטע ז) מה מקום מצאו חז"ל לטפול אשמה ביעקב, כאשר לכאורה אינה בכתובים?
- שלישית**, על יעקב גופא נשאל, אם ראוי לאדם למעט בשיחת סרק (שו"ע יו"ד רמ"ו סעיף כה ברמ"א), מדוע הוא פתח בשיחה כזו עם זרים הללו?

אלא לכאורה שיעקב רצה להוכיח אותם על גזל זמן מלאכתו של בעל הבית. "הן עוד היום גדול" ופירש"י: "אם שכירי יום אתם, לא השלמתם פעולת היום. ואם הבהמות הן שלכם, אעפ"כ לא עת האסף המקנה" עכ"ל (ולכן הלשון כפולה).

ספד

[במאמר מוסגר, למדנו כאן הנהגה גדולה בצורת תוכחת-מוסר בין אדם לחברו. **הרמב"ם** מלמדנו: "המוכיח את חברו... צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו **בנחת** (ללא הרמת קול) **ובלשון רכה** (=זה לגבי בחירת ביטויי ההבעה כשלעצמם), ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו (כדי) להביאו לחיי העולם הבא" (הל' דעות ו/ז)

וכך פסוק מפורש "לא תשנא את אחיך... הוכח תוכיח... ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט, יז).

ובכן, כאשר פותחים במשא שכנוע, יש להקדים את יחסי הידידות. ולכן, יעקב שרצה לייסר אותם על ההתרשלות בעבודתם, היה נאלץ לפתוח בשאלות-סרק הללו. וגם המלה הראשונה בה התחיל דיבורו הוא קרא "אָחִי!" רק כאשר קטעו את דבריו: "הנה רחל בתו", אז ראה שאין לו ברירה אלא לגלות מפורשות מה מעיק לו. ואז שאל "לא עת האסף המקנה". אבל מזה גופא למדנו עד כמה יעקב היה זהיר בנושא זה, שאפילו כאשר ראה זרים פורצים גדר, לא יוכל להתאפק מלתקן אותם]

ספד

רמח"ל פתח פרקו על הנקיות ("מסילת ישרים", פרק יא) דוקא בנושא זה. הוא קובל על הגוזלים מן זמן מלאכתו של בעה"ב למען דבריהם הפרטיים: "הרי זה גזלן... ויעקב אבינו מבאר בפיו "הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, ותדד שנתי מעיני" (לא, מ). מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה. כללו של דבר, שכיר אצל חברו... כל שעותיו מכורות הן לו ליומו. וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל גמור; ואם לא מחלו, אינו מחול. ולא עוד אלא אפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו (=כגון שהלך להתפלל מנחה בציבור) לא לצדקה תיחשב לו, אלא עבירה היא בידו. שאין עבירה מצוה (לשון הירושלמי שבת יגג)... אוי לו לזה שנעשה סניגורו, קטיגורו..."

דוקא ע"י הגינות זו ביחסי-עבודה זכה **חנוך** ("ויתהלך חנוך את האלהים" - בראשית ה, כד) להתעלות וליהפך למלאך ("מדרש אגדה", בראשית ה/יח). מובא: "חנוך תופר מנעלים היה, ועל כל תפירה ותפירה היה אומר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ("מדרש תלפיות", ערך חנוך).

ומפרש הגאון ר"י **סלנטר** במה זכה? כי על כל נקישה ונקישה של קורנס הסנדלרים היה חנוך מכוון שהעור יהא חדש וחזק, ושהמסמרים יהיו ישרים ומהודקים, לבל יתפרס במהירות, ושהלקוח יקבל תמורה הולמת לכסף שכירות שנותן לו. כלומר: **יושר**. (אולי זהו פירוש "ויתהלך חנוך את האלהים" כתיאור של מעשה המצוה, ואח"כ במתן שכר, נאמר "כי לקח אותו אלהים").

ר' **ירוחם ממיר** היה מתאונן על דלדול-דעת של כמה ירקנים ובעלי-מכולת. אדם שזוכה לכך שהוא זן ומפרנס מאות אנשים בשכונה, שמגיש להם לחם טרי כל יום, חלב וביצים לכל הפעוטות והתינוקות שבאזור, הכי ייתכן שיחשוב כל הזמן רק על כספו ורווחיו? ולמה לא יחשוב על מצוה רבנית זו של "ואהבת לרעך כמוך", ויראה את הכרח שלו להשיג רווחיו היום-יומיים רק כאילוץ של "דמי בטלה" בכדי שיוכל לפרנס את משפחתו האישית? והרי האדם חייב לדעת מה הוא העיקר ומה הוא הטפל. העיקר הוא לעשות מצוות, להידמות בדרכיו ובמעשיו להקב"ה (רמב"ם, הל' דעות, פ"א). עניני עוה"ז הם הם הטפלים.

תשובה לשאלה ג – [לכאורה בעה"ב מוחל?]

ובאשר לשאלה שלכאורה בזמן הזה קיימת "מחילה" מצד המעביד לעובד, **לא כן הדבר**.

- כאשר המעביד נכנס למשרד או לבית-המלאכה, תיכף ומיד הפקידים והפועלים נזקפים, מפסיקים שיחות-סרק שביניהם וחוזרים בחריצות מופגנת להמשך מלאכתם. איגלאי מילתא למפרע שההתרשלות היתה רק בגלל חוסר עירנותו של המעביד.
- יש נהגים המגישים לחברות-ביטוח תביעות-לתשלום נזיקין לכלי רכבם. אמנם יש סעיף של "השתתפות עצמית". כדי לעקוף תשלום זה הם מבקשים מהמוסד-המתקן ל"נפח" את סך התשלום, כדי לקבל "בחזרה" את ההשתתפות העצמית.
- וטעות נפוצה מאד היא שתלמידים במוסד או העובדים בחברה, מרשים לעצמם לקחת לעצמם חפצים זוטריים מהמוסד והמפעל, כי רואים את הכל כ"רכוש ציבורי".
- ויש הנכשלים בגזל ואינם יודעים שמעשיהם בכלל גזל. כגון "גזל שינה" כאשר עושים רעש ולא נותנים לשקן לישון.
- ויש משום גזל בכך שחוטפים ונכנסים לאוטובוס, ומשיגים כסא לשבת מלפני אותם האחרים שעמדו בתור בתחנת-אוטובוסים לפניו, או שאין מקום לכולם להכנס לאוטובוס והם נשארים מבחוץ ממתנינים לאוטובוס הבא.
- או שמשתמשים בעט וספר של אחרים, מבלי לבקש רשותו על כך. (עיי' קצור שו"ע קפב/ג וכן משנה ברורה סימן יד ס"ק טז).

- יש בחורים הלוחצים על הוריהם שיתנו 'סכום יפה' לנישואיהם, ומחמת הלחץ ההורים נותנים אבל בלי הסכמה שבלב. ויש בכך משום גזל. (ראה ב"מ כב. אפילו אומר "כלך אצל יפות", אין זה סימן שמסכים בלב שלם).

ארצנו סובלת לעתים מן בצורת-גשמים.

ודאי שעלינו לזוהר מכל אבק גזל (עיין תענית ז: בעון גזל). ובזה שנתָהר מהגזל ונסיר את הקטרוג המונע מכלל הציבור שפע גשמים, נקיים מצות "ואהבת את ה' אלהיך":

- "בכל לבבך" (כלומר בכוחות הגוף, מדת אברהם שהטריח גופו בכל מיני מעשי חסד למען הזולת, הליכה ברגליו לביקור חולים וניחום אבלים, פעילות בידיו להכין מזון ועזרה לזולת, וכן בפיו לדיבורי ייעוץ והדרכה);
- וכן נקיים "ובכל נפשך" (היינו מדת יצחק, שמסר נפשו וחיותו לשם ה' במעשה העקדה);
- וכן "בכל מאודך" (מדת יעקב בממונו של אדם, ולכן נתברך "ויפרץ האיש מאד מאד", בראשית ל/מג).

תשובה לשאלה א – מקור הביטוי יעקב הצדיק ברמב"ם, המיוחס לזירות ולזהירות מגזל.

- יחודיות של יעקב בזהירותו מן גזל מודגשת בחז"ל שלעתיד לבוא: "יבוא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל" (ע"ז ג. עיי"ש רש"י)
- וכך קראהו ה': "צדיק זה בא לבית מלוני" (סנהדרין צה:)
- "ברכות לראש צדיק" זה יעקב (ב"ר עח) ולקחו את יעקב לדוגמה.
- "מכאן שצדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם, לפי שאין פושטין ידיהן בגזל" (חולין צא).
- וני"ל שראיה גמורה לקראותו 'צדיק', ממה שדרשו חז"ל "פועל צדק" על אבא חלקיה (מכות כד). ומפורש בתענית כג. כיצד נהג שבאמצע פעילותו כשכיר, לא הפסיק אפילו בכדי לדרוש בשלום הרבנים. והדבר ברור כי 'צדיק' הוא זה שעליו נאמר 'פועל צדק'. שמא בגלל זה כינהו הרמב"ם "יעקב הצדיק".

תשובה לשאלה ב – מנין ששכר הזהירות מגזל = עושר.

ובקשר לשאלתנו הנ"ל "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", ברור שזה אמור על מצוות בפועל, ולא על מדות טובות המכשירות להן, כגון השמחה בקיום המצוות (חיד"א, "לב דוד", פרק יד ד"ה גילה). וכן כל עניני הנהגות יושר, על זה גופא יש קרן של שכר לעוה"ב ויש פירות בעוה"ז (עיין פאה א/א) - ולזה התכוון הרמב"ם. ולכן בעוה"ז: "במדה שהאדם מודד, בה מודדין לו" (סוטה ח:). וכשם שמהר"ל חילק בין שכר עצם המצוה לשכר היגיעה והמאמץ (אבות, סוף פרק חמשי, לפום צערא אגרא) – כן יש לחלק בין המצוה, למדות המכשירות להן.

לפי מצבנו הבטחוני היום, אנו צריכים להרבה רחמים. מפתח ראשי לישועה הוא תפילה. אבל "כל שידי מלוכלכות בגזל, הוא קורא להקב"ה ואינו עונה אותו" (שמו"ר כב, ע"ע חיד"א, "לב דוד", פרק טז). זאת משום שאין לך חמור בכל האיסורין שבתורה מעונש הגזל (תנחומא, נח, ד). כי אם חותמו של הקב"ה 'אמת', כלומר דיוק ומשפט צדק, הא כיצד יזכה האדם כשעושה במרמה וכזב. ולכן, כולנו צריכים 'קבלה חזקה' בלב שבעתיד נעשה ככל שביכלתנו להיות אמינים וישרים. "שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא

ידברו כזב ולא יימצא בפיהם לשון תרמית" (צפניה ג, יג).

הבה נתחזק.